

УДК 323.1(497.11)

DOI 10.5937/spm80-44375

Оригинални научни рад

Буро Бодрожич*

Институт за политичке студије, Београд

УЛОГА ДРЖАВЕ У ОБЛИКОВАЊУ И ЗАШТИТИ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

Сажетак

Идеја нације везана је за државу. Претензија на државност је оно што један народ чини нацијом. Без претензија на политичку моћ, не може се говорити о нацији. Да бисмо разумели један идеал, морамо познавати његову историју, што важи и за националне идеале. У раду указујемо на историјске корене националне државе. Износимо разлоге који указују да је национална држава најбољи облик политичког организовања, јер се показала најподеснијом политичком формом за очување слобода – појединачне и колективне.

Кључне речи: нација, национализам, национална држава, национални идентитет, слобода, политика, суверенитет

Људи примитивних заједница инстинктивно ће се одупирати освајачима, цивилизоване заједнице испољавају јасну свест о смислу тог отпора. Да би слобода, било да

* Имејл-адреса: djuro.bodrozic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе” реализованог у оквиру делатности Института за политичке студије, Београд.

се ради о слободи појединца или слободи групе, била уздигнута до политичког начела мора постојати свест о тој слободи.

Атина је прва пружила пример слободе која је, било да је у питању слобода групе или слобода појединца, уздигнута до политичког начела, развијена у смисаони систем (Berns 1993, 23). Држава је морална вредност јер обезбеђује опстанак и појединцу и народу, зато је дужност сваког њеног припадника да јој, као мајци, буде захвалан и одан, спреман да за њено добро и опстанак жртвује и сопствени живот. Управо с том идејом атинска морнарица улази у бој с персијском морнарицом, свесна за шта се бори. Гласник казује о покличу с којим су Атињани кренули у борбу:

Сад у бој крените, о децо хеленска,
домају бран'те, спасавајте дечицу
и жене и кров боговима очинским
и дедовима гроб! Сад за све бијмо бој! (Eshil 1948, 63)

Саламинска битка припала је заједници сачињеној од слободних људи, који не признају над собом господара, осим закона којем се слободно покоравају. Есхил у *Персијанцима* не наводи име ниједног хеленског војсковође, чак ни Темистокла, нити „слави подвиг човека појединца, него јунаштво свих бораца, хеленског народа као родољубиве заједнице: сви су имали исти идеал, и одбрана отаџбине и спасење слободе били су дело колективног херојства” (Ђурић 1948, XV).

Грцима дугујемо и реч за отаџбину – *patris*. У речи *patris*, већ при првом јављању, садржани су суштински елементи који иду уз осећање родољубља. То је сентимент везан за родну груду. Римско схватање отаџбине није везано за грчке представе, иако постоји могућност да је реч *patria* настала на основу грчке речи *patris* (Hojzinga 1996, 13). Реч *patria* пренеће се и у средњи век, али није више садржавала ону врсту старовековног патоса. „Постала је административни термин и више није садржавала много осећања... *Patria* је означавала одређену правну област, грофовију или скуп неколико грофовија” (Hojzinga 1996, 19).

У раном средњем веку непознат је принцип политичке организације који би имао националну основу. Владала је идеја о једној универзалној власти, а она није ишла на руку

посебности народа и држава, већ успостављању царства Карла Великог и врховној световној власти папе (Hojzinga 1996, 17). Не може се, међутим, порицати национални ресентимент, свест о засебном идентитету, у раном средњем веку. Нација и национализам у средњем веку далеко су од постојању у данашњем облику. „Али занемарити због тога истраживање свјесних или несвјесних облика духовног живота и националног осјећаја значи затворити очи и не видјети један од најзанимљивијих видова европског живота у XIII стољећу” (Lopez 1978, 307–308). Зачеци националног организовања у Европи сежу у време када је спор око универзалне власти између папства и царства, непосредно пред 1200. годину, достигао врхунац (Hojzinga 1996, 18). Разуме се да овде није у питању претензија народа на политичку моћ, како би се говорило о нацији, већ претензија монарха и династија да се отму папској супремацији.

Представе о сопственом идентитету, као и представе о суседу као о другом, које су већ попримале облик стереотипа, приметне су у време Крсташких ратова. Уочавају се на обе стране Рајне, код Француза и њихових немачких суседа. Немачка гордост тешко је подносила вест о успесима Француза у Светој земљи, па „су бискупи и великаши источне Саксоније године 1108. позивали у рат против незнабожачког преобраћања, подсећали су на јуначка дела Француза на Оријенту: њих је требало надмашити као горде и угледне ратнике из суседне државе. Француска гордост, немачка завист: негативна својства другог потврђивала су сопствени идентитет” (Šulce 2002, 83).

НАЦИЈА КАО ПОЛИТИЧКИ САМОСВЕТАН НАРОД

Писци који су се бавили нацијом разумевају је сваки на свој начин, много је више разлика него сличности, али једно им је, како ће запазити и Коста Чавошки, заједничко: „Упркос свим међусобним разликама, скоро сви искази старијих писаца о нацији у једном су истоветни: појам нације је нераздвојно здружен с појмом политике. Отуда свако ко се на било који начин бори за културна или политичка права своје нације мора изаћи на политичку сцену, било међународну или унутар дате државе, а најчешће и на једну и на другу” (Čavoški 2021, 127).

Нација је народ који испољава претензију на политичку моћ у форми државе, која би била стављена у службу његове културне моћи, идентитета и интереса. У првом плану је идентитет, а потом долази интерес. „Национални интереси изводе се из националног идентитета. Да бисмо спознали наше интересе, морамо пре тога спознати ко смо ми” (Hantington 2008, 17). И сам појам националног интереса је споран. Спорно је и у којој мери је овај појам подложен рационалној дефиницији. Држава се у спољној политици не руководи само рационалним разлозима. Самољубље и слава, осећања и идеје, нису ништа мањи мотив кад се иступа на међународној арени од постизања материјалних добитака освајањем неких провинција или налажењем тржишта.

Један народ постаје нација када зна себе у својој држави, што значи да је и сама идеја државе оно што један народ чини нацијом. „Без обзира на то што извори показују да име народа и језика на једном подручју постоји од прве странице његове историје, сваки народ мора историјски однеговати свест о себи. Тиме постиже право да одлучује о својој судбини и да сам води своју државу. Све док се у историји није појавило доба у коме и сваки сељак у забаченим брдским насељима мисли да и он одлучује о судбини своје државе, дотле национално име није постало његова историјска светиња” (Екмећић 1989, 7).

Поред заштите живота, личне слободе и имовине, људи желе нешто што би се могло назвати колективним самоодређењем, а то значи обезбеђење тих истих вредности за своју нацију. Желе државу, јер „држава је политички статус једног народа организованог у територијалној целокупности” (Šmit 2001, 14). Држава једном народу даје статусно одређење чинећи га нацијом. „То је појава једног народа као организоване силе” (Tagore 1990, 97). Појам нације, указује Макс Вебер, нераздвојан је од политичке моћи и стално упућује на политичку моћ, а „оно што је 'национално' – уколико је то уопште нешто јединствено – представља специфичну врсту патоса, која је – у једној групи људи, повезаних језичко, верском и обичајном заједницом или истом судбином – везана за идеју о сопственој моћној политичкој организацији, која већ постоји или коју та група прижељкује. И уколико се та 'моћ' више наглашава, утолико је та веза специфичнија” (Veber 1976, 337).

ИСТОРИЈСКИ КОРЕНИ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Тридесетогодишњи рат није био само сукоб религија – протестантизма и католицизма – већ је то био и сукоб различитих политичких концепција. На једној страни биле су католичка Француска, калвинистичка Холандија и лутеранска Шведска, које су представљале националне државе у заметку, а на другој страни биле су немачке и шпанске војске које су наступале с идејом да је универзална империја налог Божје воље и једини начин за успостављање мира и истинског благостања човечанства. Тридесетогодишњи рат окончан је Вестфалским миром, чијим одредбама је, после тринаест векова, учињен крај концепту универзалне хришћанске империје (Hazoni 2021, 38, 39). Година потписивања овог мира, 1648, узима се и као тренутак рођења националне државе, барем у зачетку. Јесу ли, међутим, западни народи устали против универсализма римске цркве и Светог римског царства у име независности своје нације и националне државе, или да се устоличе на њихово место. Пример Луја XIV (1638–1715), „краља сунца”, који је покушао да успостави сопствену универзалну империју, то најбоље потврђује (Hazoni 2021, 39).

Римокатоличка црква је одбацила Вестфалски споразум, а папа Иноћентије X у декрету *Zelo Domus Dei*, од 26. новембра 1648. године, каже да је „он био и остао ништаван, неваљан, неважећи, неморалан, неправедан, проклет, вредан осуде, бесмислен и потпуно лишен сваког ефекта” (Hazoni 2021, 40). Ни у три Вестфалска уговора није најављен никакав нови политички поредак, већ се још увек говори о Европи као универзалној *respublica Christiana*. Зачетке новог поретка, као и његове карактеристике, откриће истраживачи у потоњим временима (Hazoni 2021, 40).

Све до деветнаестог века, национално начело није узимано у обзир при стварању држава. „Подстицај који је довео национално питање до свести европских народа дошао је од Наполеона I. Побуђен како славољубљем, тако и судбоносним положајем у који је био постављен, он је, идући из победе у победу, дошао до обнове империје Карла Великог. Али хиљаду година после Карла народи који су улазили у састав његове монархије већ су се потпуно издвојили у националне групе. Ти принципи обједињавања којима је располагао Карло већ су давно престали да постоје; нови, пак, принцип политичке слободе, који је наводно оличавао Наполеон, могао се само у шали стављати у темељ здања које је подизао

француски император. Дакле, уместо новог обједињавања Европе, Наполеонов подухвати су их само могли приморати да јаче осете своје националне разлике и своја национална сродства. Где је Наполеон имао посла с политичким телом, заснованим на апстрактном државном принципу, тамо је победа била лака. Постигавши својим ратничким искуством стратешку и тактичку надмоћност над противником, он више није имао шта да савладава. Сасвим је другачија ситуација била тамо где је имао посла са живим народним јединицама, па биле оне тако слабе као што је Шпанија. Од Шпаније су и почели национални покрети и отпор француском освајачу. Године 1809. дошло је до првог излива германског националног духа, што се 1813. године претворило у снажан народни покрет. Руски народни покрет 1812. године и није био буђење народног духа, јер у руском народу он никад и није спавао у национално-политичком смислу. Народни устанак у Србији такође пада у првим годинама нашег столећа. После примирја Бечки конгрес је исто тако мало или још мање обраћао пажњу на националност него његов претходник – Вестфалски конгрес и изазивајући против себе реакцију, такође је доприносио развоју свести о начелима народности” (Danilevski 1994, 205).

Ни после Наполеонових ратова, кад се националност обзнанила у пуној мери, начело националности није добило признање, нити је заживело у међународним односима. Одлуке Бечког конгреса кажу да су као критеријум и даље важили легитимитет и начела *ancien regime*. Силе победнице над Наполеоном, тзв. Света алијанса, настојале су да изврше рестаурацију стања које је претходило револуцији, али то је било немогуће. „Наполеон је дошао и отишао; побједничке снаге су настојале да учине све да се он никад више не врати, али врста политике коју је он водио остала је као узор свакоме ко је имао амбиције и способности да га имитира” (Keduri 2000, 104). Саставни део његове политике били су и прогласи потчињеним народима против чијег је господара ишао, којима је распаљивао њихова национална осећања, подсећао их на њихову стару славу и позивао да поново задобију слободу – обећавајући са своје стране помоћ. Начин на који је ратовао није могао бити заборављен, као ни моралне силе које је у ту сврху мобилисао.

И тако смо стигли до државе утемељене на националном начелу, која својим члановима обезбеђује имовинску сигурност и заштиту личности, где се под личношћу подразумева живот, част и слобода. Али тако да се живот, част и слобода не односе само на

индивидуалну слободу, већ да се схвате у ширем значењу и подразумевају национални живот, част и слободу. „Народност зато представља суштинску основу државе, сам узрок њеног постојања, и главни њен циљ и јесте управо очување народности” (Danilevski 1994, 187). А то значи да држава која нема народносну основу нема политичке легитимности, недостаје јој животно начело и морални основ постојања. Из реченог, јасно се изводи начело да једна народност треба да има само једну државу.

Национална држава почива на идеологији о подударности политичких граница с културним границама нације. И да политичка моћ државе буде у функцији културне моћи нације, а у ту културну моћ улази на првом месту језик али и целокупно културно наслеђе садржано од митова, веровања, обичаја и традиција насталих кроз историјско трајање.

Уколико је део народности отргнут од народне целине и налази се у оквирима друге државе, где живи као национална мањина, већ тиме је нарушена национална част и окрњена животна способност дотичног народа. Такав народ, по речима Николаја Данилевског, треба држати за политичког богаља. „Историјски народ док не уједини у једну целину све своје делове, све своје органе, треба сматрати политичким богаљем” (Danilevski 1994, 60). Услед тога, не престаје политичка егзистенција али га „лишава пуноће и разноврсности манифестација за које је био способан без тог сакаћења” (Danilevski 1994, 60). Ако је народ поцепан на више државних целина, ни једна од тих држава не може постићи циљ ради којег постоји национална држава „право речено, сам тај циљ већ не постоји или, у крајњем случају, постоји у непотпуном виду. Значи да обе те државе нису постале истински свесне своје националне индивидуалности; њихов циљ може бити само неки привремени или случајни” (Danilevski 1994, 188). Тежња ка јединственој држави, национално заокруженој, показатељ је политичке животности и цивилизацијске зрелости народа. Народ који има више држава и не осећа потребу да се уједини, не треба сматрати зрелом нацијом, а ни једна од постојећих држава не може се сматрати националном државом. Најгоре од свега је то што су различите државе истог народа неминовно једна другој супротстављене. Једино међусобна супротстављеност и непријатељство даје смисао њиховој одвојености. Довољан је пример Украјине.

Једна од фундаменталних претпоставки национализма гласи: свака нација има право на своју државу. Такво право придавано је и новим и старим нацијама – нове имају право да

је изборе, а старе, уколико су једно време егзистирале без државе, да је обнове. Уставши под Карађорђем, Срби се нису представили као нова нација која тражи место на политичкој мапи света, већ као стара нација која је устала да обнови своју државност – „васкрс државе српске”, казао би Стојан Новаковић.

Може ли се, међутим, сваком народу одобрити право на самоодређење и стварање националне државе? Може ли право на националну независност и самоодређење важити универзално и бити примењиво на све народе или су нека одступања неминовна? „Није сваки народ – пише Чичерин – способан да организује државу. За тај задатак потребна је виша политичка свест и државотворна воља коју не поседује свако. Народ, који није способан да се разумно и добровољно потчини врховној власти и да је подржи свим снагама, никада неће формирати државу; чак и ако се у њему формира нешто што личи на државни поредак, оно ће увек бити нестабилно... Народ, способан за државни живот, мора најпре да испољи поштовање законитог поретка” (Tihomirov 2008, 578).

Право на државу условљено је свешћу о том праву и вољом да се то право оствари. „Први став, који тврди да свака националност има право на државну егзистенцију, нужно је ограничен условом да се мора имати свест о том праву, јер несвесне личности, ни индивидуалне ни народне, не може бити, и немогуће је лишити ту личност онога што она нема. Тај недостатак народне свести о својој народној личности може долазити из разних разлога: од корените неспособности да се изађе из стања дивљаштва и племенске расцепканости или само још од недостигнуте зрелости. Веома је вероватно да се оба та разлога у суштини увек свode на овај последњи” (Danilevski 1994, 187).

Опште је мишљења да народност, уколико жели да постоји самостално, мора испољити јасну свест о националној посебности и претензију на самосталност. „Самопоштовање и убеђеност у своје колективно право на постојање представљају нужан део националне свести” (Kara-Murza 2015, 361). Уколико таква свест није присутна, онда је таква заједница лишена својства националности. Као таква, она је плен оних народа који су се издигли на степен нације. Племена која нису живела самосталним историјским животом, било зато што им је недостајала предиспозиција за то или су били жртва околности које су се окренуле против њих, остала су само етнички материјал без политичке индивидуалности. У том случају, не може се говорити о освајању, политичком убиству или сакаћењу. „Сам етимолошки смисао речи 'освајање' није применљив на таква племена, јер она не пружају ни

отпор, ако се при томе не нарушавају њихова лична, имовинска и друга грађанска права. Ако су та права остала неприкосновена, она немају шта ни да бране” (Danilevski 1994, 61).

Национална свест је предуслов, али, сама собом, није довољна да би се државност засновала, као што није довољна ни за очување државности. Да би народ остварио или сачувао своју независност, потребан му је, поред унутрашње кохезије, војна и економска снага. То су услови који се морају испунити. „Тамо где ти услови недостају, неће бити независне националне државе” (Danilevski 2021, 193). А то значи, шта друго, да на крају одлучује сила. Моралној сили, садржаној у националном осећању, потребно је придодати и материјалну силу. Претензија на државност, а то значи легитимност национализма, има своје постулате који се, у крајњем, свode на питање војне моћи. „Наука сматра да се тај статус одређује укрштањем броја становника и снагом економије. Развијена индустрија омогућава подизање јаке армије, а број становника одређује њену величину. Способност једне државе да створи велику армију и да у одлучујућим биткама докаже своју снагу био је основни услов за одређивање њеног положаја међу великим и малим земљама. Вероватно би овим факторима – броју становника и снази економије – требало додати и трећи: стратешки положај државе и њену цивилизацију, од којих је зависило у којој ће мери та земља бити у стању да искористи своје природне могућности” (Екмећић 1989, 680). Разуме се да се у обзир морају узети и међународне околности, а у првом реду снага оних који се тој независности противе.

НАЦИЈА И ДРЖАВА

Разлику између државе и нације, најопштије речено, можемо представити казавши: „нација је природни развитак; она је група породица или појединаца са истим традицијама; а држава је организована влада. Јасно је према томе да држава може бити организована нација, али нација може бити потчињена држави која није њена” (Екмећић 1993, 92). У време ренесансе, више је него очигледно, ови појмови нису били разграничени, нити су мислиоци и политички делатници ствар посматрали као право сваке владе да буде независна и право сваке нације на своју владу. „Ренесансна сувереност, према томе, била је државни а не национални идеал, али је прећутно обухватала и доцнији идеал модерног национализма. Ово

не значи да национални сентимент није уопште постојао – јасно је да је постојао у Енглеској и Француској у четрнаестом веку; али овај национални сентимент ишао је у прилог постојећим династијама и државној суверености, а није обухватао израз народне воље у влади” (Berns 1993, 92).

Национална сувереност тражи једну државу за једну нацију, док је државна сувереност могла, пример Италије или Немачке, поделити једну нацију на низ малих државица које су се између себе гложиле и ратовале, утирући пут страном освајачу. „Под нацијом подразумевамо одређени број племена са заједничким наслеђем, што обично укључује и заједнички језик или верске традиције, и заједничку прошлост удруживања против заједничког непријатеља – све су то карактеристике које тако уједињеним племенима омогућавају да себе схвате као заједницу која се разликује од осталих, суседних заједница. Под националном државом мислим на нацију чија су се различита племена окупила под јединственом сталном владом, која је независна од свих осталих влада” (Hazoni 2021, 123).

Многи примери показују да се нације и државе не поклапају. Било је држава које су опстајале и функционисале упркос томе што су представљале конгломерат различитих народа, раса и вера. Хабзбуршка монархија, у дугом историјском периоду, не само што је опстајала већ је улазила у силе првог реда, а само њено постојање било је злочин против народности (Danilevski 1994, 69). Пруска је пружила пример моћне државе, далеко од националне хомогености, и без претензије да буде уздигнута до нације. „Пруска је била држава и хтела је да остане држава. Када се Фридрих Вилхелм III 1813. године у Апелу свом народу обраћа поданицима и позива их на ослобођење од француске владавине, он се том народу не обраћа као Прусима, нити као Немцима, већ их набраја појединачно као Бранденбуржане, Прусе, Слиежане, Литванце итд. Представе о држави и нацији овде се још увек тако мало поклапају” (Hoijzinga 1996). Било је, опет, и таквих држава које се нису успеле одржати упркос етничкој истородности; а још више оних које се нису ујединиле иако у њима живи један те исти народ.

Енглези, Шкоти и Велшани нису створили британску нацију, али јесу државу. Зашто се британска држава одржала одговор би могли дати спољнополитички успеси које су ови народи заједно постигли и ратови које су заједно водили.

Швајцарска је најбољи пример колико су растегљиви појмови нација и домовина: „три језичке заједнице, а ипак једна нација, учешће у три културне заједнице, а ипак без

тенденција које воде распаду те заједнице, и све то иако целина кантона не гравитира ка једном културном центру, већ има пет или шест таквих центара” (Hojzinga 1996, 49). Није као у случају Француске, где окренутост према једном културном центру потиरे мноштво разлика, Швајцарска нема свој Париз.

Не ствара држава нацију, стварају је неки други чиниоци, али држава те чиниоце поспешује и тиме доприноси настанку нације. Да је држава стварала нације, немачка нација не би била створена, већ бисмо имали баварску и пруску нацију. На сажет начин, однос државе и нације изложио је Урош Десница. „И држава као таква долази у ред чинилаца у стварању народности. То изгледа некако парадоксално јер смо ми учили и научили баш обратно, тј. да је народност чинилац у стварању државе, а то је потпуно тачно, само што то не искључује оно прво, тј. да је и држава један од елемената за стварање народности. Али ми мислимо да је ово онај исти чинилац културно-историјски, који је на првом мјесту споменут. Јер заједничког дуготрајног живљења под истим културним условима и под истим историјским удесима, који спајају племена у вишу културну заједницу, у народност, може да буде само у држави, па зато држимо да није држава онај фактор који ствара народност већ да су то оне друге културно историјске појаве, само што су те појаве чешће и могућније у једној држави. Али су оне зато могуће и ван државе или на територији више држава. Баварска и Пруска биле су одувјек двије државе; Тоскана, Пијемонт, Краљевина двију Сицилија, Папина држава итд. биле су вјековима различите државе па се је ипак из свих њих створила само једна народност, јер су, осим расне заједнице, и културно историјске прилике, које су утицале на народе тих држава биле једнаке те су оне, и упркос разним државама, израдиле само једну, њемачку, односно, италијанску народност” (Desnica 1934, 131).

Држава не ствара нацију тако што би случајном мноштву које би се стекло у оквиру државних граница удахнула једну свест и вољу, али умногоме обезбеђује концентрацију чинилаца који творе националну вољу, обезбеђујући усредсређеност тих чинилаца. Бројни су примери народа који су опстали после нестанка њихове државе, али нема примера да се без државне структуре довршило уобличење народа (Kara-Murza 2015, 140). „По држави добива народ онај виши духовни садржај, којег он сам по себи нема. Његови слиеппи инстинкти добивају од државе јаке узде у разборитим идејама права. Његова природна снага

ступила је у виши, разбором испуњени стадиј свиести. Под завидљивим видом слободе ставио је себи сам окове повиесне одговорности” (Kjelen 1943, 111).

Хегел је објавио како је живот нација без државе предисторија. Држава није збир индивидуа, него њихово јединство остварено у обичајносној целини. У истом духу писао је и Вернер Зомбарт. „Поставимо ли сада питање у чему се састоји суштаство немачке идеје државе, онда ћемо немачко схватање државе морати да означимо као објективно органичко, како бисмо изразили да оно полази од темељне мисли: да држава није ни основана или сачињена од индивидуа, није агрегат индивидуа нити има сврху да поспешује било какве интересе индивидуа. Напротив, држава је народна заједница сабрана у целину, она је свесна организација Наиндивидуалног, коме, као делови, припадају појединачне индивидуе” (Zombart 2018, 78).

Идеја нације омогућила је укрупњавање мањих политичких јединица у веће политичке и културне заједнице. Амалгамисање мањих заједница у веће је у служби стварања претпоставки за настанак великих држава, којима је давано преимућство у односу на мале државе. Велика држава је значила моћ, а моћ, одређена војном силом, величином територија и бројношћу становништва, јесте оно што одређује вредност државе. Раније није било тако, па ће Монтескје држати да је република као облик државе везана за мању територију, монархија је примерена за државе средње величине, док је деспотија, која почива на принципу страха, карактеристика територијално великих држава. И Русо је одбацивао велику државу, Волтер је држао да је истинско родољубље могуће само у целинама ограниченог обима. Нација је учинила да је родољубље могуће у великој територијалној држави, као што је било и у целинама у којима су се сви познавали – она приврженост каква се осећа према крају, која рађа дужност према завичају. Отаџбина за коју се људи жртвују и чине херојске подвиге може бити велика као Русија, а сентимент који надахњује њене људе није мање ватрен од оног који је надахњивао оне што су умирали на бедемима свога родног града.

ДРЖАВА И СЛОБОДА

Без националне хомогености и заједничких националних идеала тешко се ствара хармонична државна целина, заснована на слободним институцијама. Може ли се без призива тих идеала извршити мобилизација становништва зарад заштите слободе, било од спољашњег освајања или унутрашње узурпације? Запажања која је на ову тему оставио Џон Стјуарт Мил, претпостављајући да је вишенационална држава неће бити у стању да уједини своју популацију пред економским, политичким и војним изазовима, нису изгубиле на својој вредности. Услов слободних институција, по Милу, јесте да се границе власти углавном подударе с границама националности.

Национална држава подразумева правну и политичку једнакост свих својих припадника. Грађанско схватање нације, полазећи од „права по основу грађанства”, подразумева корпус грађанских и законских права, политичка права и дужности, као и права из друштвено-економског домена. То је један минимум узајамних права и обавеза припадника нације, која се ускраћују онима који јој не припадају (Smit 2010, 24, 25). Путем поменутих права: грађанских, социјалних и политичких, етнички припадници се претварају у пуноправне грађане. „У националној држави државни народ више није прост случајан збир свих припадника једне државе; штавише, народ представља једно са нацијом, која изгледа више није само културна него и политичка заједница. Народна нација тражи да се као таква реализује и развија у сопственој држави; у националној држави она је слободна да влада сама и да буде слободна од сваке туђинске власти” (Šulce 2002, 141).

Слобода је сврха самој себи, ниједним другим добром не може се надоместити њезин губитак. „Оно што је, откако је света и века, срца неких људи онако снажно привлачило слободи јесу саме њене чари, њена љупкост, независно од богатства које она доноси. То је задовољство што се може говорити, делати и дисати без присиле, једино под владавином Бога и закона. Ко у слободи тражи нешто друго до ли њу саму, створен је да би служио” (Tokvil 1994, 169). Само страст за слободом и независношћу чини један народ историјски делатним. „Слободан је само онај који више воли смрт него ропство” (Рајо 1922, 20). Али сама страст и спремност на жртву нису довољни да би се досегла слобода. Јер, у коначном, судбину једног народа не одлучује количина напора коју ће људи учинити, већ колико су ти напори збирни. Збирни напори који прелазе у навику дају сталност вољи, а тога, како у политици тако и у култури, не бива без државе. „Нема јунаштва без отаџбине, али се исто тако мора казати: нема отаџбине без јунаштва” (Zombart 2018, 69). Борити се за отаџбину,

значи борити се за њену слободу – значи бити националиста. Јер је „мисао народне слободе, основна идеја национализма” без чега нема нације (Ujević 1966, 98).

Политичка слобода има две сфере: слобода групе и слобода појединца. Под слободом групе подразумева се независност заједнице којој припадамо и одбијање туђинске управе над собом. Слобода групе је природна основа за њезин развитак. „Јер ниједна цивилизована раса не би трпела туђинску управу, ма како да су добри њени управљачи; па чак и нецивилизоване расе морају се обично убедити помоћу моћније војне силе, да приме вођство оних који су жељни да владају њима тобож ради њиховог сопственог добра. Постоји природна, примитивна тенденција против туђинске владавине која код цивилизоване расе постаје свесна жеља за политичком независношћу” (Berns 1993, 22). Државна независност потребна је народима како би се осигурали да их туђин не би искоришћавао привредно, пљачкао и експлоатисао, и да их не потчини духовно. И привредни и духовни развој подразумевају слободу. Ничим се не може оспорити „да је културни развитак једне земље и једног народа дубоко и нераздвојно везан са њиховом националном слободом и друштвеним прогресом” (Andrić 1997, 179). Национална слобода подразумева државност и оно што с државом иде – сувереност. Да би се један народ сматрао слободним, нису довољне само грађанске слободе у држави, оличене у једнакости пред ваљаним законима, већ и слобода државе, оличена у једнакости с другим државама, која је у њеној независности. Нема слободних људи у зависној земљи. „А по чему си и био слободан већ по томе што ти је влада домовине била независна?” (Stojanović 1922, 491). То је она слобода која се не своди на индивидуалне слободе, заштиту личних права, живота и иметка – већ национална слобода, потребна за развој националног живота и националне културе. За тај развој народ преузима ризике, што га чини нацијом.

Иако су уживали сва права и слободе као пуноправни грађани у Сједињеним Државама или Великој Британији, знајући шта се догађа њиховим сународницима под Хитлеровом влашћу, Јевреји се нису могли осећати слободним. „Упркос формалним индивидуалним слободама које су имали, нису имали националну слободу, па нису ни били слободни. Национална слобода је дошла тек са успостављањем јеврејске националне државе у Израелу...” (Hazoni 2021, 130).

Као што се може осећати колективно ропство и патити због тога, исто је тако могуће и искуство колективне слободе и радост ослобођења. Ни лепота Боке није одагнала мучнину

која долази од сазнања да се припада народу који није свој на своме, народу који чека национално ослобођење. И у вери да ће доћи дан слободе, иду заветни Шантићеви стихови:

И да с тобом гледам на твој Ловћен плави!

Па једнога дана кад се Господ јави,

Кад орлови наши високо заброде,

И са твојих рука пану гвожђа тврда:

Да побједну химну слушам с твојих брда,

И да с тобом славим дан златне слободе! (Šantić 1911, 48)

Без слободе оних чији бол и патњу доживљавамо као сопствене, не може се бити слободан. А таква слобода задобија се тек у својој националној држави.

РЕФЕРЕНЦЕ

Andrić, Ivo. 1997. „*Spomenik Bori Stankoviću*”, *Umetnik i njegovo delo*. Beograd: Prosveta.

Berns, Delajl S. 1993. *Politički ideali*. Niš: Gradina.

Čavoški, Kosta. 2021. *Nacija i nacionalizam*. Beograd: Catena mundi.

Danilevski, Nikolaj. 1994. *Rusija i Evropa*. Beograd: Službeni list SRJ.

Desnica, Uroš. 1934. „Jugoslovenstvo kao narodnost.” *Magazin sjeverne Dalmacije*. Split: Hrvatska štamparija S. Vidović.

Đurić, Miloš. 1948. „*Predgovor*” za: *Eshil-Sofokle-Euripid, Odabarane tragedije*. Beograd: Prosveta.

Ekmečić, Milorad. 1989. *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*. Beograd: Prosveta.

Eshil. 1948. *Odabrane tragedije, (Eshil, Persijanci)*. Beograd: Prosveta.

Hantington, Samjuel. 2008. *Američki identitet*. Podgorica: CID.

Hazoni, Joram. 2021. *Vrlina nacionalizma*. Beograd: Clio.

Hojzinga, Johan. 1996. *Patriotizam i nacionalizam u evropskoj istoriji do kraja devetnaestog veka*. Novi Sad: Prometej; Beograd: Tersit.

Kara-Murza, Sergej. 2015. *Demontaža Naroda*. Beograd: Informatika - Prevodilačka radionica Rosić.

- Keduri, Eli. 2000. *Nacionalizam*. Podgorica: CID.
- Kjelen, Rudolf. 1943. *Država kao životni oblik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lopez, Roberto. 1978. *Rođenje Evrope*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pajo, Žil. 1922. *Veština biti čovek*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Šantić, Aleksa. 1911. *Pjesme*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Smit, Antoni D. 2010. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Šmit, Karl. 2001. *Pojam političkog – norma i odluka, Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: „Filip Višnjić”.
- Stojanović, Ivan. 1922. *Najnovija povijest Dubrovnika*. Dubrovnik: Knjižara J. Tošovića.
- Šulce, Hagen. 2002. *Država i nacija u evropskoj istoriji*. Beograd: “Filip Višnjić”.
- Tagore, Rabindranat. 1990. *Nacionalizam*, Beograd-Zemun: Alfa, Agencija „Draganić”.
- Tihomirov, Lav. 2008. *Monarhija*. Beograd: Ukronija, Logos.
- Tokvil, Aleksis. 1994. *Stari režim i revolucija*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ujević, Tin. 1966. *Eseji, rasprave, članci III: o politici, o ekonomiji, o sociologiji*. Zagreb: Znanje.
- Veber, Maks. 1976. *Privreda i društvo I*. Beograd: Prosveta.
- Zombart, Verner. 2018. *Trgovci i junaci: patriotska razmišljanja*. Beograd: Društvo za privrednu istoriju: Institut za evropske studije.

Đuro Bodrožić*

Institute for Political Studies, Belgrade

THE ROLE OF THE STATE IN SHAPING AND PROTECTING NATIONAL IDENTITY

Resume

In this paper, we are talking about the historical roots of the nation state. In order to understand the meaning of an ideal, it is necessary to know its history, which also applies to the national ideal. By nation we mean people who know themselves in their country. The idea of the state is what transforms a people, understood as a cultural concept, into a politically active force that we know as a nation. In order for a nation to be considered free, not only civil liberties in the state embodied in equality before good laws are sufficient, but also freedom, embodied in equality with other states, which is in its independence. National independence is needed by peoples in order to ensure that foreigners do not take advantage of them economically, plunder and exploit them, and do not subjugate them spiritually. Both economic and spiritual development imply freedom. There is no denying that the cultural development of a country and a people is deeply and inseparably linked with their national freedom. The state does not create a nation by infusing a single consciousness and will into a random multitude that would be acquired within the state borders, but it largely ensures the contribution of factors that form the national will by ensuring the concentration of those factors. There are numerous examples of peoples that survived of their state, but there are no examples of the formation of a people being completed without a state structure. We cite reasons that indicate that the national state is the best form of political organization because it has proven to be the most suitable political form for preserving individual and collective freedom.

Keywords: nation, nationalism, nation state, national identity, freedom, state, politics, sovereignty

* E-mail address: djuro.bodrozic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 30. априла 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 30. маја 2023. године.